

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСІБ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Анотація. У статті досліджується інститут перехідного правосуддя як засіб захисту та відновлення прав людини під час дії особливих правових режимів та після їх припинення, що є актуальним в умовах сучасності, виходячи з наявності воєного стану в Україні. Мета роботи полягає у з'ясуванні теоретико-правових особливостей складових елементів інституту перехідного правосуддя, висвітленні можливих варіацій їх використання та поєднання в Україні. Для досягнення поставленої мети у роботі використовується система методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові та спеціально-юридичні. Практична цінність дослідження полягає у висвітленні елементів перехідного правосуддя, які можуть бути використанні в українській моделі для відновлення порушених прав людини внаслідок війни. Так, подане питання останнім часом активно розглядається в Україні у контексті підготовки до транзитивного періоду, а також, безпосередньо, теперішніх дій щодо подолання наслідків війни в Україні, правового регулювання процесів деокупації та реінтеграції окупованих територій. Серед юристів теоретичного та практичного напрямку діяльності точаться дискусії щодо майбутньої реалізацією положень проекту закону «Про державну політику перехідного періоду». Зроблено висновок, що в українській моделі перехідного правосуддя сьогодні є можливим та ефективним застосування лише окремих складових елементів, оскільки війна в Україні ще триває. Наприклад, збір, систематизація та ведення чіткого обліку інформації, судовий розгляд справ підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів, надання максимальної моральної та матеріальної допомоги потерпілим – дії, які повинні вчинятися вже сьогодні українським урядом на державному рівні та органи місцевого самоврядування – на муніципальному. І навпаки, такі заходи як інституціональні реформи та загальна компенсація збитків є логічно неможливими у разі не завершення конфлікту, тому що задля проведення реформування та відшкодування необхідно чітко розуміти масштаб збитків та загальні наслідки воєнних дій. Питання застосування амністії, як складового елементу перехідного правосуддя, також потребує окремого дослідження, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності осіб під час триваючого конфлікту містить небезпеку подальшої злочинної діяльності та створення нових загроз державному суверенітету та незалежності України

Ключові слова: права людини, перехідне правосуддя, амністія, внутрішньо переміщенні особи, війна

Anastasiia M. Mernyk

Department of Theory of Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

TRANSITIONAL JUSTICE AS A MEANS OF RESTORING VIOLATED HUMAN RIGHTS IN THE CONDITIONS OF SPECIAL LEGAL REGIMES

Abstract. *The article examines the institution of transitional justice as a means of protecting and restoring human rights during the operation of special legal regimes and after their termination, which is relevant in modern conditions, based on the presence of martial law in Ukraine. The purpose of the work is to clarify the theoretical and legal features of the constituent elements of the institution of transitional justice, to highlight possible variations of their use and combination in Ukraine. To achieve the goal, the work uses a system of methods of scientific knowledge, including general scientific and special legal methods. The practical value of the study lies in highlighting the elements of transitional justice that can be used in the Ukrainian model to restore violated human rights as a result of the war. Thus, the given issue has recently been actively considered in Ukraine in the context of preparation for the transitional period, as well as, directly, current actions to overcome the consequences of the war in Ukraine, legal regulation of the processes of de-occupation and reintegration of the occupied territories. Among the lawyers of the theoretical and practical field of activity, there are discussions about the future implementation of the provisions of the draft law «On State Policy of the Transitional Period». It was concluded that in the Ukrainian model of transitional justice today, it is possible and effective to use only certain constituent elements, since the trial in Ukraine is still ongoing. For example, the collection, systematization and keeping of clear records of information, judicial review of cases of suspects in the commission of war crimes, provision of maximum moral and material assistance to the victims – actions that should be taken today by the Ukrainian government at the state level and local self-government bodies at the municipal level. Conversely, measures such as institutional reforms and general reparations are logically impossible in the absence of an end to the conflict, because reform and reparations require a clear understanding of the extent of damage and the overall consequences of hostilities. The issue of the application of amnesty as a component of transitional justice also requires a separate study, since the release of persons from criminal liability during the ongoing conflict contains the danger of further criminal activity and the creation of new threats to the state sovereignty and independence of Ukraine*

Keywords: *human rights, transitional justice, amnesty, internally displaced persons, war*

ВСТУП

В умовах сучасного світу, який повсякчас стикається з проблемами військових конфліктів, громадянських війн та заворушень, паралельними явищами яких є порушення прав людини, застосування перехідного правосуддя є вкрай актуальним та надзвичайно значимим задля подолання негативних наслідків, від-

новлення порушених прав та неповторення конфліктів у майбутньому. Подане питання останнім часом активно розглядається і в Україні, у контексті підготовки до транзитивного періоду, а також, безпосередньо, теперішніх дій щодо подолання наслідків війни в Україні, правового регулювання процесів деокупації та реінтеграції окупованих територій. Процес розробки концепції перехідного правосуддя триває й далі, адже серед правознавців точаться суперечки щодо визначення, структури, ключових елементів цього поняття, а, отже, є доцільним зазначити різноманітні проблемні аспекти цього питання. Актуальність питання перехідного правосуддя в Україні зумовлена й оприлюдненням Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України проекту закону «Про державну політику перехідного періоду» [1] та дискусії серед юристів теоретичного та практичного напрямку діяльності, які зумовлені проблематикою майбутньої реалізацією положень зазначеного закону.

У межах кожної з країн сучасності та в міжнародному просторі неодноразово виникали надзвичайні ситуації (агресія, загроза конституційному ладу держави, життю та здоров'ю людей та громадян, надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру та інші виняткові обставини), коли нормальне функціонування суспільства і держави ставало неможливим [2, с. 72]. Різні елементи перехідного правосуддя в відмінних варіаціях застосовувались в країнах сучасного світу для подолання наслідків військових конфліктів. До таких країн можна віднести Перу, Аргентину, Чилі, Колумбію, країни колишньої Югославії, Північну Ірландію тощо. Проте Україна є країною, яка намагається застосувати різні елементи перехідного правосуддя до закінчення військового конфлікту, більше того в часи, коли українське суспільство перебуває у стані війни з агресором. Вбачається, що така унікальна характеристика перехідного правосуддя в українському контексті має бути вирішальним фактором в реалізації його складових елементів на практиці.

Питання застосування процесу перехідного правосуддя під час конфлікту, що триває, залишається одним з найдискутивніших. Одні вважають, що практики та механізми перехідного правосуддя повинні застосовуватися саме після завершення конфлікту, громадських війн або репресій [3, с. 18], інші наголошують на доцільності застосування заходів перехідного правосуддя і тоді, коли конфлікт ще триває [4, с. 42], оскільки в такому випадку його елементи слугують додатковим засобом його вирішення [5, с. 37].

Вбачається обґрунтованою теза про можливість та ефективність застосування лише окремих складових елементів перехідного правосуддя до конфлікту, що триває. Наприклад, збір, систематизація та ведення чіткого обліку інформації (задня недопущення втрати окремих даних з плином часу), судовий розгляд справ підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів, надання максимальної моральної та матеріальної допомоги потерпілим – дії, які повинні вчинятися вже сьогодні в межах політики, що проводиться українським урядом на державному рівні та органами місцевого самоврядування – на муніципальному. І навпаки, такі заходи

як інституціональні реформи та загальна компенсація збитків є логічно неможливими у разі не завершення конфлікту, тому що задля проведення реформування та відшкодування необхідно чітко розуміти масштаб збитків та загальні наслідки воєнних дій, з метою, по-перше, уникнення подвійної відповідальності за одні діяння, та, по-друге, співвідношення планів відновлення з реальними можливостями державного бюджету та наявними фінансовими активами агресора [6]. Питання застосування амністії, як складового елементу перехідного правосуддя, також потребує окремого дослідження, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності осіб під час триваючого конфлікту містить небезпеку подальшої злочинної діяльності та створення нових загроз державному суверенітету та незалежності України.

Отже, коли мова йде про перехідне правосуддя в українському контексті є необхідним визначити конкретні складові елементи, які можуть бути застосовані в умовах триваючої війни та потенційної загрози утворення нових його осередків. Визначення поняття перехідного правосуддя можливе не шляхом надання дефініції поняття, а шляхом описову переліку конкретних заходів та механізмів, які можуть бути застосовані в умовах конкретного конфлікту і які найбільше сприяють кінцевій меті такого правосуддя – відновлення сталого миру та порушених прав людини, встановлення правди та справедливості.

Окремі аспекти перехідного правосуддя стали предметом дослідження Н. Рохт-Ариза [3, с. 18], П. Енгстрома [4, с. 42], Т. Лачовски [5, 37], О. Ленг [6], Е. Сотас [7, с. 107], В. Нестерович [9, с. 87], С. Сорок [10], і інших.

Мета дослідження полягає у здійсненні правового аналізу інституту перехідного правосуддя, з'ясування основних особливостей його складових елементів, висвітлення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування при застосуванні того чи іншого складового елементу перехідного правосуддя.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонауковий метод аналізу, приватні методи наукового пізнання (порівняльний, кількісного й якісного аналізу), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий). Загальнофілософський (універсальний) метод пізнання авторка використовувала на всіх етапах пізнавального процесу.

За допомогою методу аналізу розкриті характерні ознаки та вивчені окремі особливості складових елементів інституту перехідного правосуддя, що можуть бути використані в Україні. Він надав змогу встановити зв'язок між впровадженням конкретних складових елементів перехідного правосуддя в Україні та відновленням порушених прав людини. За допомогою методу узагальнення сформовано основи перехідного правосуддя в Україні як передумови для деокупації українських територій та реінтеграції населення.

Метод дедукції надав можливість на основі загальних інструментів перехідного правосуддя, що застосовувались в сучасних конфліктах світу, вивести висновок щодо характерних ознак перехідного правосуддя в Україні шляхом розтлумачення його складових елементів, що є необхідним для розуміння мети перехідного правосуддя, яка полягає у захисті прав постраждалих та відновленні справедливості. Індуктивний метод пізнання надав можливість одержати загальний висновок щодо характерних ознак складового елементу перехідного правосуддя – відновлення справедливості. Порівняльний метод пізнання надав можливість виявити різні підходи до відшкодування шкоди жертвам конфлікту в країнах світу.

У статті застосовувались також й спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний і системно-структурний, які було використано під час розробки та вивчення термінологічного апарату даної роботи, а саме при з'ясуванні та розкритті особливостей встановлення істини або право на правду, як складового елементу перехідного правосуддя.

Нормативна база для цього дослідження включає проекти нормативно-правових актів України та інтерпретаційні акти Конституційного суду України, міжнародні правові документи, зокрема: проект закону «Про державну політику перехідного періоду» [1]; Рішення Конституційного Суду України: від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 [11], від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019 [12], від 18 червня 2020 року № 5-р(ІІ)/2020 [13]; Римський статут Міжнародного кримінального суду [14].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Особливості сьогоденного стану українського суспільства в умовах відкритої війни на теренах держави потребують впровадження основ перехідного правосуддя як передумови для деокупації українських територій та реінтеграції населення.

Перехідне правосуддя включає в себе судові та позасудові механізми, у тому числі переслідування, відшкодування збитків, встановлення істини, інституційні реформи та поєднання всього перерахованого. Усі заходи, що вживаються, повинні відповідати міжнародним стандартам і зобов'язанням.

Таке правосуддя концентрує увагу на тому, як суспільства в стані переходу від авторитарного правління до демократії або від воєнного стану до миру підходять до масових порушень законних прав людини та гуманітарного права, з головною ціллю забезпечити у повному обсязі справедливість, підзвітність та примирення суспільства, а також відновити соціальну довіру [7, с. 107].

Воно займається на практиці передусім найсерйознішими порушеннями законних прав кожної людини, під якими маються на увазі тортури, страти без суду та слідства, насильницькі зникнення, рабство, тривале довільне позбавлення волі, а також окремі міжнародні злочини, включаючи геноцид, злочини проти людяності та серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються під час зброй-

них конфліктів національного чи міжнародного характеру, тобто воєнні злочини. Воєнні злочини слід відмежовувати від військових, які є правопорушеннями у сфері несення військової служби спеціальними суб'єктами права.

Основною метою застосування перехідного правосуддя є захист та відновлення порушених прав постраждалих, та, власне, всі складові цього поняття мають кінцевим пунктом досягнення поданої мети. До елементів процесу перехідного правосуддя більшість авторів відносять: 1) засудження винних (право особи на караність за застосування проти неї протиправного діяння); 2) відшкодування збитків (право особи на відновлення порушених прав); 3) інституціональні реформи (право особи на безпеку, яке забезпечується заходами щодо недопущення повтору конфлікту у майбутньому); 4) збір та оприлюднення інформації про воєнний конфлікт (право особи на правдиву та доступну інформацію). Досить схожий перелік було запропоновано у звіті, який надавався Комісії ООН з прав людини, а саме, право на правду (right to know), право на правосуддя (right to justice), право на репарації (right to reparation) і гарантії не повторення (guarantees of non-recurrence) [8]. Отже, як бачимо, перехідне правосуддя є складним, багатоступеневим процесом, який спрямований на забезпечення прав людини, зафіксованих як на національному рівні, так і у міжнародних правових документах.

Сутність перехідного правосуддя можна визначити як набір судових та несудових механізмів, які ініціюють процес зіткнення суспільства з минулим, у якому відбулося масове порушення прав людини. Перехідне правосуддя ґрунтується на відповідальності та відшкодуванні збитків жертвам, це спосіб, який використовують суспільства, які пережили війни, громадянські конфлікти чи авторитарне правління та масові порушення прав людини. Однак воно є лише одним із підходів, які можуть застосовуватися для побудови миру, отже його можна застосовувати в комплексі з іншими засобами. Метою перехідного правосуддя є не помста, а справедливість.

Питання відновлення справедливості після закінчення збройних конфліктів чи інших проявів масового насильства існує стільки ж, скільки існують людські цивілізації. І якщо на початку історії людства існувало лише «право сильного», то наразі можна сказати, що суспільство змінює свої пріоритети. Розуміючи, що сучасна політична, правова, економічна світові системи побудовані таким чином, що радикальна помста винуватцям у вчиненому насильстві чи злочинах неможлива (тим більше, суворе визначення понять винуватця та жертви не враховує всіх можливих аспектів), основна функція перехідного правосуддя полягає у здійсненні правосуддя та забезпеченні певної форми відновлення після жахливого насильства (збройних конфліктів, диктатури, масових порушень прав людини тощо). Воно є інструментом певної соціальної трансформації і ґрунтується на припущенні, що суспільства повинні протистояти минулим зловживанням, щоб змиритися зі своїм минулим і рухатися далі. На відміну від парадигм минулого, перехідне правосуддя менше зосереджується на кривдниках і більше – на постраждалих.

Роздумуючи над практичним застосуванням даної концепції, можна зробити висновок, що вона має декілька аспектів. По-перше, кримінальна переслідування винних. Перше, що спадає на думку при роздумах про відновлення справедливості – це притягнення до відповідальності винних та відновлення верховенства права. В цьому повинні приймати участь судові системи (міжнародні чи національні). Справедливий відкритий судовий процес, хоча іноді і не здатен вгамувати суспільну жагу помсти, натомість повертає суспільство до балансу, не даючи минулим жертвам самим стати кривдниками. Отже, найсерйознішим аргументом проти карного правосуддя після масового насильства є аргумент «правосуддя переможця». Однак при застосуванні підходів «переможець завжди правий» та «переможців не судять», не вдається ні відновити порушені права, ні запобігти новим порушенням.

Другим аспектом, який вбачається в концепції перехідного правосуддя, є відшкодування шкоди жертвам конфлікту. При відшкодуванні повинна враховуватися як матеріальна, так і моральна шкода. Ними можуть бути репарації, фінансові чи символічні, спеціальні програми підтримки раніше уражених слоїв населення та інше. Дані дії повинні бути націлені на підтримку жертв, їх матеріального становища та морального (гідності), тобто забезпечувати відновлення порушених прав. Такі відшкодування дають шанс деяким людям на нове життя, можливість почати щось з початку та почуватися в безпеці, бути захищеними.

В українській моделі перехідного правосуддя слід окремо звернути увагу на відновлення прав внутрішньо переміщених осіб, що були позбавленні пенсійних виплат після початку війни в Україні у 2014 році у зв'язку з скасуванням дії довідки внутрішньо переміщеної особи на підставі інформації про відсутність особи понад 60 днів за місцем її проживання на території України. Після звернення такими особами із заявами про отримання нових довідок до органів соціального захисту, про поновлення виплати пенсій до пенсійних органів, із позовами до суду, пенсійні виплати відновлювались, проте пенсійні виплати за періоди несплати фактично не виплачувались, оскільки на сьогодні не передбачений окремий порядок виплати такої заборгованості. Сьогодні складається ситуація, коли територіальні підрозділи Пенсійного фонду України мають заборгованість по виплаті пенсійних виплат, проте у зв'язку з відсутністю окремого порядку виплати такої заборгованості, порушене право внутрішньо переміщених осіб не може бути відновлено.

У Рішеннях Конституційного Суду України від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 [11], від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019 [12], від 18 червня 2020 року № 5-р(ІІ)/2020 [13] Суд наголосив, що саме правові визначеність та передбачуваність виступають складовими елементами принципу верховенства права. Зазначені складові надають учасникам правових відносин впевненість у своїх законних очікуваннях, що їх суб'єктивне право буде реалізовано в повному обсязі. Юридична визначеність передбачає втілення легітимних очікувань у законо-

мірному взаємозв'язку правомірної поведінки суб'єктів права та заздалегідь передбачених ймовірних наслідків у вигляді досягнення бажаного результату.

Концепція верховенства права в Україні базується на двох засадах конституційного ладу: перша засада – це визнавати верховенство права в Україні (умовно певна цінність, ідеал), друга – реалізовувати вимоги верховенства права, щоб принцип реально діяв в Україні (практичні чинники, що надають можливість досягнути реального результату, вимоги дієвості, ефективності та практичної значущості). Друга засада реалізується у державних та недержавних інститутах й процедурах, які створюють реальні умови володіння людиною людською гідністю, здатність захистити себе від свавілля держави, незаконних посягань з боку інших суб'єктів права.

Відсутність порядку виплати заборгованості по пенсійним виплатам внутрішньо переміщеним особам та не прийняття Кабінетом Міністрів України цього порядку до теперішнього часу призводить до неможливості реалізації права на пенсійні виплати, що є порушенням принципу верховенства права. Відновлення прав внутрішньо переміщених осіб на пенсійні виплати відбудеться не з моменту ухвалення рішень суду, не з моменту нарахування їм пенсійних виплат, а з моменту фактичної виплати заборгованості пенсійними органами України.

Наступною складовою можна зазначити встановлення істини або право на правду. Збирання правди про минуле, зцілення жертв через примирення та колективну пам'ять – все це є важливими етапами відбудови громад. Дана складова є вкрай важливою, оскільки саме вона допомагає з однієї сторони розкрити причини та приводи відповідних подій, вивчити та запам'ятати свою історію, винести з неї уроки на майбутнє, аби запобігти повторенню відповідних подій. Правосуддя в даних випадках має бути також спрямоване на виправлення помилок, а не просто на покарання винного! А з іншої – дізнатися про конкретні випадки порушення прав людини, про конкретних постраждалих та провести їх реабілітацію.

І останньою складовою, без якої немає сенсу в усіх попередніх складових та в концепції перехідного правосуддя взагалі, це інституційні реформи, які гарантуватимуть, що подібний конфлікт не повториться. Реформи повинні бути спрямовані на врегулювання економічної, політичної, соціальної несправедливості, яка могла стати причиною конфлікту. Розбудова справедливого та стабільного (наскільки це можливо в сучасному світі) суспільства стане гарантією як для жертв конфлікту, так і для інших суб'єктів.

Існує ряд більш детальних питань щодо механізму процесу реалізації відновлення та захисту порушених прав, які є досить дискусійними у сучасних наукових колах. Досить цікавим є захист під час перехідного правосуддя не лише потерпілих, але й обвинувачених. Перехідне правосуддя має спиратися на правові принципи доцільності та розумності, а не на політичні інтереси переможців. Необхідно наголошувати на двосторонності процесу перехідного правосуддя, у якому права та обов'язки мають бути адекватно розподілені між переможцями, вину-

ватцями, жертвами конфлікту. У контексті цього, відразу постає питання, за які саме злочини необхідне суворе притягнення до кримінальної відповідальності, а які можуть підлягати амністії у рамках специфіки ведення воєнних дій. Так Міністерство України з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій визначило, що не підлягатимуть амністії особи, які вчинили злочини визначені статтею 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [14] (злочин геноциду, злочини проти людяності тощо), умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Викликає багато питань гібридний підхід до транзитивного періоду, який ґрунтується на гармонійному поєднанні міжнародних та національних заходів, таких як залучення міжнародних і місцевих судів та правників до правового урегулювання. Загалом цей підхід сприймається позитивно науковцями на тлі загальних процесів глобалізації, інтеграції, а також непорушності ідеалів колективної безпеки у Європі. Проте, зазначений підхід має ряд суттєвих недоліків, зокрема, проблема узгодження норм міжнародного і національного права, недокомплектність, недофінансування комісій, що утворюються, а також, супротив на місцях з боку громадян країни. Гібридний підхід може бути ефективним, адже під час відновлення прав людини у постконфліктний період ми спираємося не тільки на Конституції держав, але й на міжнародні правові стандарти, а також міжнародну практику, а, отже, є логічним залучення іноземних та міжнародних фахівців. Проте, у процесі гібридного підходу необхідно враховувати географічні, економічні, політичні, соціокультурні, ментальні та інші чинники окремої держави.

Найважливішим завданням є розробка концепції перехідного правосуддя, яка враховує правові аспекти покарання винних за військові злочинні діяння, порушення прав людини та репарації жертв. Таке правосуддя покликане водночас відновити гідність постраждалих, поступово сформувати взаємну довіру між групами, що у конфлікті, і сприяти інституційним змінам, які необхідні для формування нових взаємовідносин серед населення. Це потрібно, щоб утвердилося верховенство права в умовах відмови від практик, які роблять можливою повну або часткову безкарність.

Моніторинг порушень прав людини та робота з їх недопущення є значною частиною розвитку концепції перехідного правосуддя. Як проблеми та складності, що супроводжують розвиток даної концепції, можна відзначити низьку передбачуваність розвитку ситуації в регіоні, складнощі із законодавством та крайню ускладненість роботи спостерігачів на неконтрольованих територіях. Факти порушень фіксуються, але часто не розслідуються, що ускладнює як подальше отримання інформації, так і відновлення справедливості та діалог між сторонами.

Практика показує, що вибір суспільства швидше буде результативним, якщо він буде базуватися на серйозному вивченні попереднього міжнародного та національного досвіду. Таке досліджування знижує можливість повторення можливих помилок, яких перехідні суспільства не повинні допускати. Активні консультації з групами жертв та громадськістю, а також їх участь є ще одним важливим

фактором. Без даних консультацій та участі, ймовірність створення та функціонування надійної та результативної політики правосуддя перехідного періоду суттєво знижується [9, с. 87].

ВИСНОВКИ

Отже, робимо висновок, що перехідне правосуддя є шляхом до примирення, переходу до демократичного режиму, подолання негативних наслідків, встановлення та укріплення миру та загальної безпеки людства, потребує значних зусиль як у практичній, так і у теоретичній площині.

Правосуддя перехідного періоду аналізується як комплексний механізм, що дозволяє у повному обсязі без конфронтації перейти від стану війни до стану мира, від авторитарної політичної системи, яка не визнає верховенства правової системи, до демократичного режиму, що поважає права людини. Різні заходи при реалізації правосуддя перехідного періоду найбільш результативні коли вони доповнюють одне одного у міру їх затребуваності суспільством у межах конкретного перехідного контексту.

Сьогодні не можна говорити про можливість існування єдиної моделі подолання наслідків війни у минулому, масових та систематичних зловживань органами державної влади в авторитарних та тоталітарних країнах. Кожний випадок та конфлікт є унікальним та неповторним, отже конкретне суспільство має обирати свою власну модель [10, с. 86].

У будь-якому контексті, реалізація комплексної програми репарацій, яка є реакцією на масові порушення, які зачепили десятки тисяч людей, вимагають сильної політичної та бюджетної політики держави. Таке зобов'язання повинно базуватися на спільному уявленні про те, як складається країна, як бачить своє минуле. Війна в Україні призвела до великої кількості порушень законних прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, причому ці порушення, хоч і різною мірою, але специфічні для всіх регіонів. Об'єктивна, всебічна фіксація та розслідування цих порушень повинні перебувати у списку пріоритетів у контексті відновлення нормального життя країни.

Будь-який конфлікт ставить перед суспільством складні питання не тільки, поки він триває, а й по завершенню. Однак навчаючись на помилках попередніх поколінь, додержуючись принципів справедливості, об'єктивності та пропорційності, а також припускаючи та передбачаючи наслідки власних дій, можна швидше впоратися з його наслідками та запобігти новим лихам.

Важливо також забезпечити постійну комунікацію серед практичних та наукових фахівців у галузі перехідного правосуддя для обміну знань та міркувань щодо шляхів подальшої демократизації, миробудування та боротьби з корупцією. Цей процес має суттєве значення для створення політики, яка буде одночасно реалістичною та всеосяжною. Зрештою, оскільки перехідне правосуддя вважається відносно новою областю, існує необхідність постійного практичного оцінювання

впливовості та ефективності його складових елементів на позитивне вирішення конфлікту. Таке оцінювання допоможе побудувати результативну політику досягнення безпосередньої мети – надання відшкодування жертвам, а також довгострокових цілей – миру, демократизації та примирення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Проект Закону України «Про державну політику перехідного періоду» URL:https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/1._zakonoprojekt_pro_zasady_dppp.pdf (дата звернення: 11.10.2022)
- [2] Bukhanevych O., Mernyk A., Petryshyn O. Approaches to understanding the category «special legal regimes». *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No. 1. Vol. 28. P. 71–78
- [3] Roht-Arriaza N. The new landscape of transitional justice. *Transitional Justice in the Twenty-First Century : Beyond Truth Versus Justice*. Cambridge. Cambridge University Press, 2006. P. 1–16.
- [4] Engstrom P. *Transitional Justice and Ongoing Conflict in Sriram*. *Transitional Justice and Peacebuilding on the Ground : Victims and Ex-Combatants*. London. Routledge. 2013. P 41–61.
- [5] Lachowski T. *Transitional Justice in Ongoing Conflicts and Post-War Reconstruction: Reintegrating Donbas into Ukraine*. *Polish Political Science Yearbook*. 2017. No. 46 Vol. 2, no. 2. P. 36–54.
- [6] Lang O. Why Has Germany Taken So Long to Pay Off Its WWI Debt. *BBC News (online)*. 02 October 2010. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11442892> (дата звернення: 11.10.2022)
- [7] Соггас Е. Правосуддя перехідного періоду та санкції. *Міжнародний журнал червоного хреста*. 2008. No. 90 Vol. 870. P. 107.
- [8] UN Economic and Social Council. Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political). 02 October 1997. URL: <https://undocs.org/en/E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1> (дата звернення: 11.10.2022)
- [9] Нестерович В. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 85–92.
- [10] Сорок С. Гарантії політичні. *Політична енциклопедія*, редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал. Київ. Парламентське видавництво. 2019. С. 86
- [11] *Рішення Конституційного Суду України по справі щодо у справі за конституційним зверненням Мартинова Володимира Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 469 Митного кодексу України від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-15#Text> (дата звернення: 11.10.2022)
- [12] *Рішення Конституційного Суду України по справі щодо у справі у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ Україна» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестицій-*

ного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року № 1989-VIII від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text> (дата звернення: 11.10.2022)

- [13] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення «Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(ІІ)/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 11.10.2022)
- [14] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.10.2022)

REFERENCES

- [1] Draft Law of Ukraine «On State Policy of the Transition Period» (2022). Retrieved from https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/1._zakonoprojekt_pro_zasady_dppp.pdf
- [2] Bukhanevych, O., Mernyk, A., Petryshyn, O. (2021). Approaches to understanding the category «special legal regimes». *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (28), 71–78
- [3] Roht-Arriaza, N. (2006). *The new landscape of transitional justice Transitional Justice in the Twenty-First Century : Beyond Truth Versus Justice*. Cambridge. Cambridge University Press, 1–16.
- [4] Engstrom, P. (2013). *Transitional Justice and Ongoing Conflict in Sriram. Transitional Justice and Peacebuilding on the Ground : Victims and Ex-Combatants*. London. Routledge, 41–61.
- [5] Lachowski, T. (2017). *Transitional Justice in Ongoing Conflicts and Post-War Reconstruction: Reintegrating Donbas into Ukraine*. *Polish Political Science Yearbook*, 46 (2), 36–54.
- [6] Lang, O. (2010). Why Has Germany Taken So Long to Pay Off Its WWI Debt. *BBC News (online)*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-11442892>
- [7] Sottas, E. (2008). Transitional justice and sanctions. *International Journal of the Red Cross*, 90 (870), 107
- [8] UN Economic and Social Council. Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political). (1997) Retrieved from <https://undocs.org/en/E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1>
- [9] Nesterovich, V. (2017). The rule of law and ensuring human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine. *Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences*, 200, 85–92.
- [10] Sorok, S. (2019). Guarantees are political. *Political encyclopedia*, edited by Yu. Levenets, Yu. Shapoval. Kyiv. Parliamentary publishing house, 86
- [11] *Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-pn/2015 on the case regarding the constitutional appeal of Volodymyr Volodymyrovych Martynov regarding the official interpretation of the provisions of the second part of Article 469 of the Customs Code of Ukraine. (2015)*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-15#Text>
- [12] *Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 3-р(І)/2019 on the case regarding the constitutional appeal of the limited liability company «METRO CASH AND CARRY Ukraine» regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraphs twenty-four, twenty-five, twenty-six of Chapter I of the Law of*

- Ukraine «On amending the Tax Code of Ukraine to clarify some provisions and eliminate contradictions that arose during the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Improving the Investment Climate in Ukraine». (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>
- [13] Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 5-p(II)/2020 in the case of a constitutional complaint by a citizen of Ukraine, Olga Mykolaivna Levchenko, regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provision of paragraph 5 of Chapter III «Final Provisions of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Pension Provision». (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text>
- [14] Rome Statute of the International Criminal Court. (1998). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Мерник Анастасія Муслімівна

Кандидат юридичних наук, доцент

Доцент кафедри теорії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Anastasiia M. Mernyk

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Theory of Law

Yaroslav Mudryi National Law University

61000, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Мерник А. М. Перехідне правосуддя як засіб відновлення порушених прав людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 4. С. 53–65.

Suggested Citation: Mernyk, A. M. (2022). Transitional justice as a means of restoration of violated human rights in the conditions of special legal regimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(4), 53–65.

Стаття надійшла / Submitted: 10.10.2022

Доопрацьовано / Revised: 12.12.2022

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2022